

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА
психологічного консультування і психотерапії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Особливості міжособистісних шлюбних стосунків
військовослужбовців під час воєнного стану

Студентки 4 курсу групи ЗПС-41 першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Садуллаєва Г.М

Керівник кандидат медичних наук доцент
кафедри психологічного консультування
психотерапії Федосєєв.В.А

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	6
1.1. Соціально-психологічні точки зору на феномен родини	6
1.2. Психологічна характеристика шлюбних стосунків	11
1.3. Загальна характеристика сімейних конфліктів	15
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	20
2.1. Організація дослідження: опис вибірки та діагностичного інструментарію ...	20
2.2. Особливості прояву задоволеності шлюбом військовослужбовців під час воєнного стану	22
2.3. Особливості реакцій подружжя військовослужбовців на конфлікт під час воєнного стану	25
2.4. Особливості поведінки в конфлікті в родині військовослужбовців під час воєнного стану	28
Висновки до другого розділу	31
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні, українське суспільство переживає складні часи, які, безумовно, мають суттєвий вплив на емоційний, фізіологічний та психічний стан громадян України. Створюється ситуація постійного напруження, тривоги та фрустрації, особливо в сім'ях військовослужбовців.

Протікання воєнних дій, протягом двох років, безумовно впливає на психологічний стан діючих військовослужбовців та їхніх родичів і близьких. Постійне занепокоєння членів родин військових за їхнє благополуччя та здоров'я, перебудова відносин в період відряджень, а також адаптація до нових форм поведінки кожного з подружжя після повернення та перед відправленням у зону бойових дій – всі ці аспекти створюють серйозні труднощі для сімейних відносин у сім'ях військовослужбовців.

Гармонійні відносини в родині є значущим додатковим ресурсом при обговоренні питань підтримки психічного здоров'я військовослужбовців. Водночас, проблеми в сім'ї, що можуть виникати на тлі тривалих стресових ситуацій у подружжя, можуть значно вплинути на психічний стан військового, і навіть призвести до негативних наслідків для його здоров'я та, можливо, навіть життя.

Національні дослідження щодо питань психосоціального забезпечення військової діяльності свідчать про те, що для психічного стану військових, як на етапі виконання бойових завдань, так і після їхнього завершення, велике значення мають міжособистісні відносини, зокрема з членами родини. Згідно з дослідженнями українських експертів, гармонійні сімейні відносини є чинником, який може суттєво знизити ризик виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та підвищити результативність несення служби військовослужбовцем. Після повернення з зони бойових дій військовослужбовець, за даними досліджень, потребує підтримки не лише командира, але й, на такому ж рівні значимості, підтримку дружини та матері.

Таким чином, актуальність заявленої теми являється безумовною, оскільки сьогодні, кількість сімей в яких є члени, які несуть військову службу – постійно збільшується. А відтак, зростає необхідність психологічного супроводу таких родин та надання їм кваліфікованої психологічної допомоги.

Об’єкт роботи – шлюбні стосунки.

Предмет роботи – особливості міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану.

Мета дослідження – емпірично дослідити психологічні особливості міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану.

Гіпотеза. Міжособистісні шлюбні стосунки військовослужбовців, під час воєнного стану відрізняються від міжособистісних шлюбних стосунків осіб, які військову службу не проходять.

Завдання дослідження:

- 1) Теоретично розглянути соціально-психологічні точки зору на феномен родини, сутність шлюбних стосунків та сімейних конфліктів;
- 2) Емпірично дослідити рівень прояву задоволеності шлюбом у військовослужбовців під час воєнного стану;
- 3) Емпірично дослідити особливості реакцій на конфлікт у подружжях військовослужбовців, в період воєнного стану;
- 4) Емпірично дослідити типи поведінки у конфліктних ситуаціях у подружжях військовослужбовців в період воєнного стану.

Методи дослідження: теоретичні – синтез, аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу; емпіричні – методика діагностики задоволеності шлюбом; методика «Реакції подружжя на конфлікт»; тест «Типи поведінки в конфлікті» К. Томас; математичні – критерій Манна-Уїтні.

Загальна характеристика вибірки – 60 осіб. В кожній групі по 30 осіб. Перша група – 30 осіб, подружжя, в яких хтось зі членів родини несуть військову службу. Друга група – 30 осіб, подружжя члени яких не несуть військову службу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

1.1. Соціально-психологічні точки зору на феномен родини

Протягом усіх епох сім'я завжди привертала увагу прогресивних діячів і вчених, від стародавніх філософів до сучасних реформаторів. Це зрозуміло, оскільки сім'я представляє собою систему соціального функціонування людини і піддається впливу не лише зовнішніх соціально-політичних умов, але й внутрішніх процесів, які супроводжують її розвиток. Це явище стало предметом досліджень багатьох психологічних шкіл та підходів.

Наприклад, психодинамічний підхід вивчення сім'ї починає з робіт З. Фрейда, який розглядає її як середовище первинної соціалізації. У контексті сімейних умов людина розвиває захисні механізми, які сприяють конструктивній обробці енергії базових інстинктів.

К. Юнг, при вивченні феномена сім'ї, ідентифікує властиві їй архетипи, зокрема, архетипи шлюбних відносин:

- 1) Селянський шлюб, де спільна справа є основною;
- 2) Шлюб «дитячий притулок», де особистість компенсує в шлюбі те, чого їй не вдалося отримати в сім'ї батьків;
- 3) Політичний шлюб;
- 4) Рабський шлюб, що передбачає підпорядкування одного іншому [5].

Гуманістичний підхід до сім'ї, представлений в роботах В. Сатир, розглядає сім'ю як соціальне середовище, сприятливе для особистісного розвитку [5].

Таким чином, в основних напрямках психології, роль сім'ї визначається як ключова у формуванні та розвитку особистості.

В рамках цього підходу сім'я вважається простором спільної життєдіяльності, де задовольняються специфічні потреби людей, пов'язані з кровними та спорідненими зв'язками. Цей простір представляє собою складну структуру, що

включає різноманітні елементи (ролі, позиції) та систему взаємовідносин між її учасниками. Ця структура існує відповідно до природних законів живого організму, тому вона має свою закономірну динаміку, пройшовши різні фази та етапи у своєму розвитку [5].

Поняття «сім'я», на відміну від терміну «шлюб», використовується для опису складної системи взаємин між подружжям, їхніми дітьми та іншими родичами.

Василенко І.А. вважає, що сім'я – це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками та дітьми; це мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними та батьківськими відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю [4, с. 22].

Соціальна необхідність у сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення». У науці виникла традиція дослідження сім'ї як соціального інституту і як невеликої групи [4; 12].

Різнманітні визначення поняття «сім'я», які існують у літературі, можна умовно розділити на три категорії.

У першій категорії підкреслюється, що сім'я представляє собою невелику соціальну групу. Вона є малою соціальною групою, ключовою формою організації особистого побуту, що базується на подружньому союзі та родинних зв'язках. Це охоплює відносини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами та іншими родичами, які живуть разом і мають спільне господарство.

За енциклопедичним словником, сім'я визначається як об'єднання людей, що базується на шлюбі або кровній спорідненості, і пов'язане спільністю побуту та взаємною відповідальністю. Через сім'ю відбувається зміна поколінь, здійснюється продовження роду.

Клапішевська С.А. описує сім'ю як малу групу, що ґрунтується на шлюбі або кровній спорідненості, де члени пов'язані спільністю побуту, взаємною відповідальністю і взаємодопомогою [9].

Сучасні дослідники розглядають сім'ю як невелику групу, де найважливіші особистісні потреби людини задовольняються найбільш природним чином. За

словами Пірен М., Ясенова А., сім'я перш за все є системою взаємин між особами, що складають її. Розуміння сім'ї як малої групи відкриває значні можливості для надання психологічної допомоги сім'ї [14].

Шевчук Ю.С. вважає, що сім'я – це невелика соціальна група, де члени пов'язані шлюбними та родинними відносинами, спільністю побуту, взаємною допомогою й моральною відповідальністю [16].

У другій групі визначень акцентується розуміння сім'ї як соціального інституту, з фокусом на взаємозв'язку сім'ї та суспільства. Філософи, юристи, соціологи, педагоги досліджують сім'ю, перш за все, як соціальний інститут [5; 11].

Поняття «соціальний інститут» вказує на стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок, якими суспільство регулює і контролює діяльність людей у найважливіших сферах життя. Зазвичай виділяють п'ять основних соціальних інститутів у будь-якому сучасному суспільстві: сім'я, економіка, політика, освіта і релігія.

Сім'я, розглядана як соціальний інститут, виконує перш за все функції відтворення членів суспільства та їхню первинну соціалізацію. Сім'я має значні переваги у соціалізації особистості, завдяки особливій психологічній атмосфері – любові, турботи, поваги, розуміння, підтримки [5; 11].

Третя група визначень описує сім'ю як інтегральну систему. Аристотель вбачав у родині основу держави, моногамний центр суспільства, об'єднання, створене для задоволення повсякденних потреб людини. Психологи та соціологи пропонують різні класифікації сімей на основі розподілу різних прав та обов'язків між чоловіком і дружиною, включаючи владу в сім'ї. Структура сімейних ролей формується на основі того, як члени сім'ї взаємодіють між собою, визначаючи, що, як, коли і в якій послідовності вони повинні робити [5; 11].

За висновками К. Кіркпатріка, існують три основні категорії сімейних ролей: традиційні, товариські та партнерські [18].

Мушкевич М., Федоренко, Р. визначають дві основи для класифікації елементарних сімей: відповідальність за сім'ю та домінування в сім'ї. За критерієм

домінування в сім'ях автор виділяє: патріархальну сім'ю (де батько має домінуючу роль), матріархальну (де мати є домінуючою фігурою), дітоцентричну сім'ю (де психологічно домінує дитина) та егалітарну сім'ю, де розподіл владних функцій є основою для конфліктів [12].

Є. Кокун О., Агаєв Н., розрізняють два основні типи сімей: егалітарні (рівноправні), які, на їхню думку, становлять 60-80% усіх сімей, і авторитарні сім'ї, що ґрунтуються на беззаперечній покорі одного члена сім'ї іншому. Згідно з дослідженнями, останній тип сім'ї включає одну шосту частину як «матріархальний» тип і одну восьму як «патріархальний» тип [10].

Борщ К.К. [2] розрізняє різновиди подружніх відносин залежно від характеру спілкування та емоційних зв'язків у сім'ї: симетричні, комплементарні та метакомплементарні сім'ї. За психологічним кліматом сімейних відносин відзначається п'ять категорій: благополучні, стійкі, педагогічно занедбані, нестабільні та дезорганізовані сім'ї.

Чеський демограф і соціолог К. Вітек [19], на підставі власних наукових досліджень щодо емоційного настрою подружніх відносин, виокремлює шість типів сімей. Він розташовує всі шість типів на одній шкалі, починаючи від сімей, що відповідають стандартному еталону, і закінчуючи сім'ями на етапі розпаду. Для кожного типу сім'ї автор визначає особливі психологічні характеристики.

1. Шлюб, який можна охарактеризувати як «щасливий», проявляється у сильному прагненні обох партнерів бути разом як фізично, так і психологічно. Це взаємне прагнення випливає із дотримання морально-етичних норм, регламентуючи подружні відносини в даній культурі. Всі члени сім'ї відчують повне задоволення та щастя [19].

2. «Умовно щасливий» шлюб представляє собою стійкий союз, де вірність між партнерами є константною. Хоча іноді можуть виникати розлади, обидва партнера мають міцний мотив зберігання сім'ї та шлюбу. Основним центром їхнього інтересу, як правило, є діти, спільний бізнес тощо. Емоційна прихильність стає менш важливою, замінюючись «емоційними гойдалками», коли партнери періодично переживають циклічні коливання від захоплення до незадоволеності і

навпаки. Проте втрата одного з партнерів сприймається іншим як неймовірне горе [19].

3. Емоційно сумний шлюб, але із можливістю позитивної динаміки, може включати регулярні обговорення відносин та їхні образи [19].

4. Емоційно сумний шлюб і з потенційною зрадою, характеризується тим, що обидва партнери ведуть власне життя і не виявляють бажання проводити разом час [19].

5. Шлюб на стадії розпаду, де партнери усвідомлюють, що сімейний баланс та задоволеність більше не існують.

6. Шлюб на стадії розлучення – вказує на завершення сімейних стосунків [19].

Вітчизняні психологи [3; 4; 5; 6] визначають егалітарну сім'ю як найбільш успішний тип сімейних відносин у суспільстві. Егалітарна сім'я позначає справжній паритет між партнерами у всіх аспектах сімейного життя. Цей тип сім'ї включає:

- 1) Детальний розподіл прав і обов'язків обох партнерів.
- 2) Високий рівень інтелігентності чоловіка і дружини у справах міжособистісного спілкування, визнання партнера та збереження конфіденційності.

Американський психолог і соціолог П. Хербст [2], який детально розглядав егалітарний тип сім'ї у своїх працях, прийшов до висновку, що егалітарні сім'ї в суспільстві найчастіше мають основи патріархального чи матріархального укладу. Залежно від ступеня виявлення цих аспектів, вчений виділив чотири типи егалітарного шлюбу.

1. Автономний тип. У цьому варіанті можна відзначити різні погляди подружжя на ключові аспекти. Відмінність інтересів партнерів виступає як фактор, що сприяє збереженню взаємного зацікавлення. Основним принципом таких сімей є компроміс, який служить фундаментом існування шлюбу в цілому.

2. Патріархальний варіант. Характер чоловіка, його погляди і життєві принципи визначають основні напрямки для інших членів родини. Роль дружини знаходиться на другому плані і не відіграє визначальної ролі у сімейних питаннях.

3. Матріархальний варіант. Це протилежність патріархальному підходу. У цьому випадку головну роль у сім'ї виконує дружина, хоча роль чоловіка залишається помітною, на відміну від патріархальної структури.

4. «Синкретичний варіант». П. Хербст визначає цей тип сімейних відносин як найбільш ідеальний. Права та обов'язки подружжя у такому шлюбі розподіляються поступово і ґрунтуються на співпраці, а не на компромісі. Самостійність кожного партнера визнається, і це стає основою для різноманітності міжособистісних відносин у сім'ї. Автор підкреслює значущість основних мотивів формування сім'ї та мотивів одруження.

Підсумовуючи огляд психологічних підходів до вивчення сім'ї, можна стверджувати, що різноманіття визначень свідчить про складність цього явища. Сім'я не піддається однозначній класифікації в рамках конкретної наукової галузі, і різні аспекти її функціонування досліджуються різними науками.

Кожен науковець, відповідно до своїх цілей, обирає конкретний аспект сімейних відносин (філософський, історичний, економічний, демографічний, соціологічний, медичний, психологічний, педагогічний) і формулює власне робоче визначення сім'ї. Часто це визначення стає настільки специфічним, що його застосування обмежується лише рамками конкретного дослідження.

1.2. Психологічна характеристика шлюбних стосунків

Під час аналізу наукових джерел виявлено, що загалом виділяють п'ять основних типів міжособистісних відносин: сімейні, дружба, романтичні, платонічні та професійні стосунки. При переході до конкретного розгляду категорії «подружні взаємовідносин» стає очевидним, що вони є одним із ключових видів міжособистісних стосунків.

Подружні відносини входять в сферу сімейних стосунків і є результатом вільного вибору всіх учасників шлюбу, не залежать від волі окремого суб'єкта. Ці відносини виникають при офіційному оформленні кохання. Існують три ключові елементи у структурі подружніх взаємин: емоційний, когнітивний і поведінковий.

1. Емоційна складова виявляється у переживаннях, пов'язаних з партнером у шлюбі.

2. Когнітивна частина включає знання та уявлення про характер, цінності, інтереси тощо шлюбного партнера.

3. Поведінковий аспект охоплює способи взаємодії та спілкування з партнером у повсякденному житті. Ці компоненти взаємодіють і не можуть існувати окремо [15].

Виникнення подружніх взаємостосунків настає, коли молода сім'я стає самостійною, відокремлюється від батьків. Саме у процесі створення власної родини виникають та розвиваються взаємостосунки між подружжям. Особливості цих взаємостосунків, в значній мірі, визначаються індивідуальними відмінностями між шлюбними партнерами.

М. Боуен наголошує, що здатність пари до створення близьких і водночас незалежних відносин визначається великою мірою тим, наскільки успішно кожному з подружжя вдається досягти автономії у межах родини [17].

Подружні взаємостосунки, як і будь-які міжособистісні відносини, проходять різні етапи формування та розвитку. Вони є результатом постійної взаємодії та комунікації, тому їх інтенсивність може змінюватися в залежності від кількості та якості спілкування.

Модель стадій відносин М. Кнаппа, експерта в галузі комунікації, визначає десять етапів, через які проходять міжособистісні відносини – чи то романтичні, чи сімейні, чи професійні [19].

1. Ініціювання. Усі міжособистісні зв'язки розпочинаються зі встановлення певного контакту, коли люди зустрічаються вперше. У випадку родинних відносин такий контакт відбувається при народженні, тому він сприймається як

неспецифічний. На цьому етапі рівень саморозкриття є мінімальним, і люди обмінюються лише основною інформацією про себе [19].

2. Експериментування. На даному етапі люди активізують процес розповіді про себе та ставлять запитання, спрямовані на пізнання іншої особи. Часто на цьому етапі вони усвідомлюють, наскільки сумісні їхні стилі життя та переконання[19].

3. Інтенсифікуючий етап. На даному етапі з'являється бажання проводити більше часу разом та дізнаватися більше один про одного. Рівень саморозкриття зростає, і взаємна прив'язаність стає відчутною [19].

4. Інтегруючий етап. На цьому етапі люди об'єднують соціальні мережі існування, і їхні життя переплітаються. Інтегруючись з іншою особою, вони іноді адаптують свою поведінку та переконання, вносячи зміни у частину своєї ідентичності. Крім того, вони розвивають унікальні ритуали для своїх відносин [19].

5. Злиття. На даному етапі починається формуватися відчуття глибокої прив'язаності один до одного, і люди ідентифікують себе як єдиний колектив, а не як окремі особистості [19].

6. Диференціювання. В усіх відносинах, які досягли стадії «ми», є необхідність в розчленуванні або відновленні індивідуальних ідентичностей [19].

7. Віддалення. Якщо різниця та відмінності між людьми стають занадто помітними та значимими, вони можуть увійти в стадію віддалення, коли комунікація зменшується, і вони починають відчувати себе віддаленими, менш зобов'язаними та не налаштованими на те, щоб ділити своє життя з іншою особою [19].

8. Стагнація. Це період без розвитку, коли саморозкриття зменшується, і учасники взаємодій нічого нового не дізнаються про себе або один одного [19].

9. Уникнення. Люди віддаляються та починають уникати один одного. Уникнення не обов'язково може бути фізичним. Люди можуть емоційно уникати один одного, утримуючись від спілкування [19].

10. Завершення. На цьому етапі люди завершують стосунки та припиняють контакт. Зазвичай це включає фізичне розлучення, таке як переїзд зі спільного житла, а також соціальне розлучення, наприклад, офіційне розлучення або оголошення розриву. Не всі відносини проходять цей етап, а деякі можуть декілька разів переживати завершення [19].

На кожному етапі еволюції подружніх відносин, пара повинна вирішувати конкретні завдання розвитку, що включає в себе вимоги, які накладає навколишнє середовище. Ці вимоги стають викликом для подружжя, яке має справитися з ними, щоб сім'я могла ефективно розвиватися та стати високоорганізованою та складною системою.

Американський соціолог Д. Олсон розробив кругову модель сімейних відносин, яка ґрунтується на системному підході та має два виміри: згуртованість і гнучкість міжособистісних відносин. Ця модель сприяє забезпеченню балансу між гнучкістю та згуртованістю внутрішньо-сімейного спілкування: чим ефективніше відбувається спілкування в сім'ї, тим вищі шанси зберігати оптимальні параметри гнучкості та згуртованості при будь-яких змінах [20].

Згуртованість виражає відчуття емоційної близькості з іншою людиною. Найбільш функціональними протягом усього життя є сім'ї, що мають тісний емоційний зв'язок.

Гнучкість оцінюється за рівнем змін у сімейному лідерстві, ролях та внутрішніх нормах сім'ї. Гнучкість сімейних відносин дозволяє відповідати на зміни, які відбуваються в родині, і ці зміни можуть бути двох видів: менш суттєві, зберігаючи первісну якість системи, та більш значущі, що потребують переходу системи в новий стан.

Підсумовуючи, можна сказати, що подружні взаємостосунки визначаються як особистісна взаємодія між чоловіком і дружиною, що ґрунтується на моральних принципах і підтримується їхніми власними цінностями. Це визначення відображає рівноправність і симетрію моральних обов'язків та привілеїв в подружжі.

1.3. Загальна характеристика сімейних конфліктів

Сімейні конфлікти представляють собою одну з найпоширеніших форм протистоянь. За оцінками фахівців, у 80-85% сімей виникають конфлікти, і в 15-20% відбуваються невеликі сварки з різних причин. Ігноруючи особливості сімейних конфліктів, можна ефективно їх уникати та конструктивно вирішувати.

В першу чергу, сімейні конфлікти відрізняються тим, що їх сутність формується структурою сімейних відносин. З одного боку, це владні відносини та емоційна близькість, з іншого – правові та моральні зобов'язання, які впливають з основних функцій сім'ї.

По-друге, чинники, які призводять до сімейних конфліктів, різноманітні та специфічні.

По-третє, важливою рисою сімейних конфліктів є те, що вони, як правило, виникають на високому емоційному рівні та швидко переходять на стадію ескалації.

По-четверте, вони відрізняються від інших видів конфліктів різноманітністю форм протистоянь.

По-п'яте, особливості сімейних конфліктів визначаються особливостями сім'ї як соціального інституту.

По-шосте, вони тісно пов'язані з основними етапами та кризовими періодами розвитку сім'ї.

По-сьоме, важливістю сімейних конфліктів є те, що тривалі суперечки в сім'ї та деякі методи їх вирішення, такі як розлучення, часто негативно впливають на здоров'я учасників конфліктів, зокрема на дітей [2; 5; 7].

В основі міжособистісних відносин в сім'ї лежить емоційна близькість. Сім'я, як соціальний інститут, вирізняється своєю поліфункціональністю. Найчастіше сімейні конфлікти виникають через невдоволення взаємними та індивідуальними потребами своїх членів. Результати досліджень свідчать про те, що чим більше членів в родині та чим більше взаємодіючих систем в ній, тим складніше для них спільно задовольняти свої потреби.

При аналізі причин сімейних конфліктів важливо враховувати соціальні фактори в мікро- та макросередовищі. До факторів мікросередовища можна віднести:

- 1) Зниження матеріального статусу сім'ї;
- 2) Зайнятість одного або обох з подружжя на роботі;
- 3) Труднощі у здобутті нормальної роботи для подружжя або окремого члена сім'ї;
- 4) Тривала відсутність власного житла;
- 5) Відсутність можливості розмістити дітей у дитячих установах та інші [37; 39; 41]

Аналізуючи фактори макросередовища, важливо відзначити, що соціально-економічна стабільність на світовому та національному рівні сприяє зниженню внутрішньо-сімейних конфліктів. Специфіка сімейних конфліктів виявляється в підвищеній емоційності, швидкому протіканні його етапів та швидкому переході до стадії ескалації. Особливості сімей як соціального інституту мають значний вплив на зміст, структуру та динаміку сімейних конфліктів.

Існує класифікація сімей залежно від частоти та характеру конфліктів, а саме: кризові, конфліктні, проблемні та невротичні [5; 19].

Кризові сім'ї характеризуються тим, що конфлікти в них охоплюють значну частину їхнього життя, і вони знаходяться на межі розпаду або вже розпалилися.

У конфліктних сім'ях негативні емоції виникають тільки в певних сферах взаємодії, і шлюб утримується за рахунок позитивних аспектів інших сфер життєдіяльності чи компромісних рішень.

Сім'ї, які потрапляють в категорію «проблемних», характеризуються тривалими, але неочевидними конфліктами, які можуть завдати шкоди шлюбу. Такі протиріччя можуть виникати через тривалі матеріальні труднощі, відсутність власного житла або складні стосунки з іншими родичами.

У невротичних сімей конфлікти та проблеми накопичуються, і вони можуть мати різний характер, як виражений, так і прихований. В цьому типі сім'ї прихований конфлікт може виявлятися через бойкот певної сфери сімейного

життя, наприклад, демонстративно вороже ставлення подружжя один до одного. З іншого боку, відкритий конфлікт може проявлятися у вигляді відвертої розмови, але також може бути демонстративним або виражатися в підвищеній емоційності, словесній та фізичній агресії.

Конфлікти часто викликають дезадаптацію подружжя на різних рівнях взаємодії. Порушення взаємин між партнерами може бути результатом відсутності взаємної любові, відкритості, довіри, емпатії та конструктивного вирішення проблемних ситуацій, що можуть виникати в сім'ї.

Різниця у потребах, розбіжність цінностей і пріоритетів у житті, рольова поведінка подружжя, їхнє ставлення до шлюбу та обов'язків як членів сім'ї також можуть значно впливати на взаємини між подружжям і членами родини. Самооцінка подружжя має велике значення, особливо наскільки вона відповідає оцінці шлюбного партнера.

Олексюк Н. визначає ряд чинників, які впливають та визначають дезадаптацію і, відповідно, конфлікти. Серед них різниця в культурному рівні, психологічній та соціальній зрілості, розбіжності у світогляді та моральних переконаннях подружжя, відмінності у моделях поведінки та комунікації, розходження в уявленнях подружжя про себе та свого партнера, низький рівень прихильності між партнерами, незадовільна сумісність не лише в психологічному, але і в сексуальному плані, невдоволення потреб, недостатня взаємопідтримка, а також випадки використання методів аверсивного контролю (критика, вимоги і т.д.). Усе це може спровокувати виникнення конфліктів або слугувати прямою їх причиною [13].

Максимова Н.Ю. описує подружні конфлікти як особливий тип проблемних ситуацій і розрізняє три основних види причин, які їх викликають: біофізичні, соціальні та психологічні. Щодо останніх причин, він виділяє декілька підпунктів: особистісні та міжособистісні [11].

До особистісних факторів відносяться такі аспекти, як психологічна незрілість, егоцентризм одного з партнерів, застрягання в минулому або блокування розвитку на певному етапі, неадекватна ідентичність, наявність

негативних рис особистості, внутрішній конфлікт, низька самооцінка, дитячі травми або завищені вимоги до себе та партнера [3; 11].

Міжособистісні фактори включають розбіжності між очікуваннями від партнера та реальністю, боротьбу за лідерство в сім'ї, взаємне приписування помилок партнераві, відмінність у смаках та інтересах, різні методи виховання у сім'ях, несприйняття партнера або дитини, конфлікти в батьківській родині, проблеми у комунікації, зміну ролей у сім'ї, невизначеність уявлення про шлюб, труднощі сімейного життя, відсутність батьківської любові, відсутність турботи, протиріччя між особистісним і груповим розвитком, різноманітні сімейні норми і традиції, відмінності в поглядах на сім'ю і роботу, підходи до вирішення сімейних проблем.

Тут, також відзначається наявність об'єктивних факторів, ситуацій що вказують на напружену діяльність, чіткий порядок роботи і, відповідно, розлуку з родиною, розбіжність графіка роботи між партнерами і навчанням дітей, недостатність матеріальних ресурсів у сім'ї та інші аспекти. Суб'єктивні ситуаційно-дієві чинники включають несприятливий характер колективу, стосунків підпорядкування, вияв агресії поза місцем роботи і т. д.

Це нашарування ускладнених обставин, якщо його не вирішити своєчасно, може призвести до психотравмуючих наслідків, таких як відчуття повного незадоволення сімейним життям, тривога відносно сім'ї, яка може виникнути після серйозної сварки, нервові напруження, почуття провини за будь-який конфлікт у сім'ї. Максимова Н.Ю. виділяє три можливих сценарії розвитку таких процесів: позитивний, негативний і застрягаючий-постійний.

Отже, сімейні конфлікти – це негативні взаємини, які руйнують сім'ю. Вони пов'язані з невдоволенням основних потреб членів сім'ї, вирішення яких вимагає від кожного її члена зусиль для досягнення зрілості та створення нормальних взаємин.

Висновки до першого розділу

На підставі теоретичного аналізу висунутої проблеми та відповідно до поставлених завдань встановлено, що:

1) Соціально-психологічні погляди на сім'ю можна класифікувати в рамках різних наукових шкіл і підходів, таких як гуманістичний, психоаналітичний, соціологічний та інші. Кожен з цих підходів розглядає родину як складну закриту систему, обов'язкові функції якої варіюються від виховної до психотерапевтичної.

В той самий час, сім'я є явищем, що виходить за межі однієї наукової галузі, і різні аспекти цього соціального явища розглядаються в межах різних наук, таких як філософія, історія, економіка, демографія, соціологія, медицина, психологія і педагогіка. Кожен вчений, який вивчає сім'ю, обирає певний аспект (філософський, історичний, економічний, демографічний, соціологічний, медичний, психологічний, педагогічний) залежно від своїх цілей і формулює робоче визначення сім'ї. Однак часто ці визначення настільки специфічні, що їх застосування обмежується рамками конкретного дослідження.

2) У взаємостосунках в шлюбі (подружжі) ключову роль відіграє міжособистісна взаємодія, яку можна охарактеризувати як взаємодію осіб, що виявляється в спільній діяльності, під час якої формуються не лише практичні результати, але й взаємини між людьми, і навіть, відбувається розвиток їхньої психіки та свідомості.

3) Сімейний конфлікт - це непорозуміння, суперечки або тертя, які виникають між членами сім'ї і можуть виникати з різних причин, таких як різниці в поглядах, цінностях, потребах або стилі життя. Ці конфлікти можуть мати різні форми вияву, включаючи вербальні суперечки, емоційні напруги, або навіть фізичні конфлікти, і вимагають розв'язання для підтримки здорових взаємин у межах родини. Конфлікти в сім'ї часто виникають у зв'язку з намаганням людей задовольнити свої потреби або створити умови для їх задоволення, не враховуючи інтереси свого партнера.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Організація дослідження: опис вибірки та діагностичного інструментарію

Не секрет, що значна кількість сучасних українських сімей проживають окремо через військову агресію. Багато чоловіків вимушені проходити військову службу на фронті, тоді як жінки, щоб забезпечити безпеку своїм дітям, змушені залишити свою країну. Усі ці та інші менш важливі соціально-економічні та політичні чинники мають значний вплив не тільки на формування нових типів сімейних відносин, але й на створення нового типу шлюбних стосунків, що, в свою чергу, впливає на створення якісно нового рівня задоволення від подружнього життя. З метою вивчення особливостей протікання міжособистісних шлюбних стосунків в родинях військових, ми визначили наступні концептуальні положення нашого дослідження.

Об'єкт роботи – шлюбні стосунки.

Предмет роботи – особливості міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану.

Мета дослідження – емпірично дослідити психологічні особливості міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану.

Гіпотеза. Міжособистісні шлюбні стосунки військовослужбовців, під час воєнного стану відрізняються від міжособистісних шлюбних стосунків осіб, які військову службу не проходять.

Завдання дослідження:

1) Сформуувати групи досліджуваних, до яких увійдуть родин в яких хтось зі членів родини несуть військову службу, та родин, в яких жодний з членів військову службу не несе ;

2) Підібрати стандартизовані та валідні методики діагностики особливостей міжособистісних шлюбних стосунків;

3) Емпірично дослідити рівень прояву задоволеності шлюбом у військовослужбовців під час воєнного стану;

4) Емпірично дослідити особливості реакцій на конфлікт у подружжях військовослужбовців, в період воєнного стану;

5) Емпірично дослідити типи поведінки у конфліктних ситуаціях у подружжях військовослужбовців в період воєнного стану.

В якості респондентів, які приймали участь в діагностичному дослідженні були відібрані 60 осіб. В кожній групі по 30 осіб. Перша група – 30 осіб, подружжя, в яких хтось зі членів родини несуть військову службу. Друга група – 30 осіб, подружжя члени яких не несуть військову службу. Основним критерієм відбору респондентів була наявність служби одного з членів родини в лавах збройних сил України, а також (для контрольної групи) відсутність військовослужбовців в родині.

Відповідно до поставлених завдань, для досягнення поставленої мети був сформований наступний блок психодіагностичних методик: методика діагностики задоволеності шлюбом; методика «Реакції подружжя на конфлікт»; тест «Типи поведінки в конфлікті» К. Томас; математичні – критерій Манна-Уїтні.

1. Тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом», розроблений О.Ю. Альшиною, Л.Я. Гозман та О.М. Дубовською, надав змогу визначити рівень задоволеності шлюбом за допомогою відповідної шкали. Цю шкалу можна умовно поділити на три рівні задоволеності: низький рівень або незадоволеність шлюбом, середній рівень задоволеності та високий рівень задоволеності. При цьому низький рівень включає в себе від 0 до 18 балів, середній – від 19 до 39 балів, а високий рівень задоволеності шлюбом передбачає від 40 до 48 балів.

2. Опитувальник «Реакції подружжя на конфлікт» А.С. Кочарян, дозволяє діагностувати індивідуально-специфічні захисні моделі подружжя та його структуру. Методика включає шкали протективних та дефензивних захистів, неконструктивні установки на шлюб, депресію, агресію, соматизацію тривоги, фіксацію на психотравмі. Включає в себе 89 тверджень, з якими респонденту пропонується погодитися або не погодитися.

3. Тест «Стилі поведінки в ситуаціях міжособистісних конфліктів». Опитувальник містить 30 пар тверджень, з яких респонденту пропонується обрати одне.

Основна ідея типології конфліктної поведінки, яку розробив К. Томас, ґрунтується на двох стилях поведінки: кооперації, яка виражається у врахуванні інтересів інших осіб, задіяних у конфлікті, і напористості, що характеризується акцентуацією захисту власних інтересів.

Таким чином, на етапі організації дослідження нами була сформована діагностична група, а також підібраний стандартизований діагностичний інструментарій, який відповідає заявленій меті.

2.2. Особливості прояву задоволеності шлюбом військовослужбовців під час воєнного стану

Перший крок збору емпіричних даних серед сімейних пар нашої вибірки полягав у визначенні особливостей прояву ними задоволеності від власного шлюбу. Для досягнення поставленого завдання респондентам був запропонований опитувальник «Задоволеність шлюбом». Отримані результати були узагальнені нами на рис. 2.1. Умовно, родини, в яких один з подружжя проходить військову службу, умовно, були позначені, як родини військовослужбовців. А родини, в яких жоден з подружжя не проходить військову службу – родини цивільних

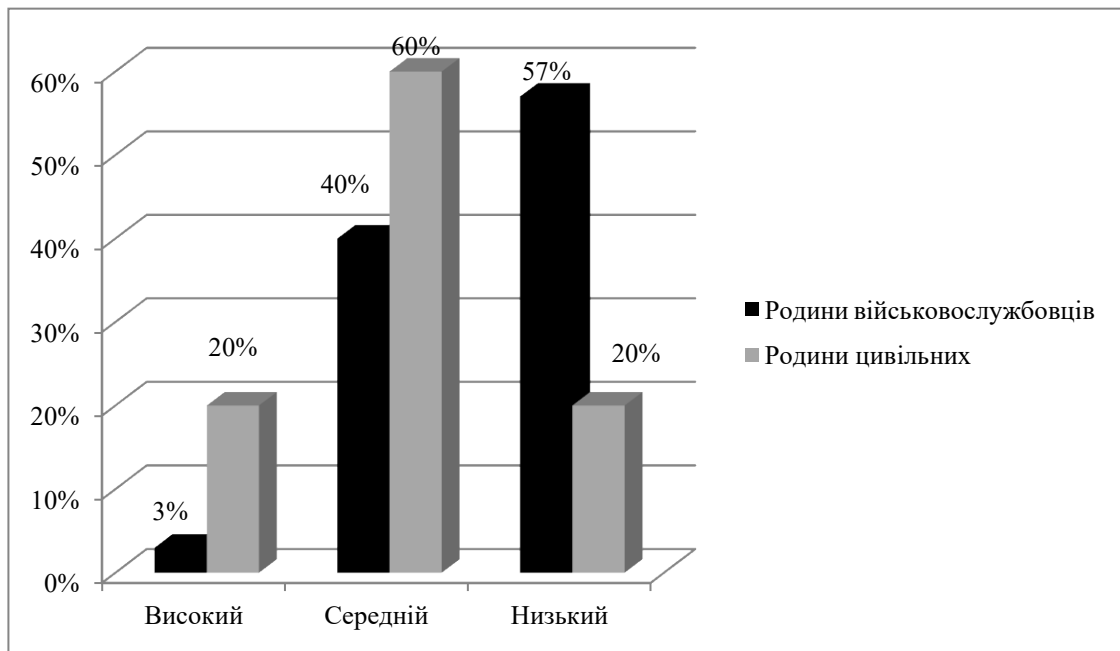

Рис. 2.1. Рівень задоволеності шлюбом опитаних

Як ми бачимо, задоволеність шлюбом серед опитаних обох груп перебувають на не високому рівні. Особливість результатів діагностики полягає в тому, що родини військовослужбовців значно частіше демонструють середню (40%) та низьку (57%) задоволеність шлюбом. На відміну від родин цивільних осіб, у яких середній рівень задоволеності зустрічаються в 60% випадків, а високий та низький у 20%. Слід зауважити, що задоволеність шлюбом є динамічним явищем, яке змінюється протягом усього періоду сімейного життя. І на рівень його прояву, може впливати значна кількість чинників.

Отже, первинна діагностика виявила певні відмінності в рівні задоволеності шлюбом в родинях військовослужбовців і тих, хто службу не проходить. Для перевірки того, на скільки не випадковими є виявлені відмінності, отримані дані були проаналізовані за критерієм Манна-Уїтні. Даний метод математичної статистики дає можливість довести, або спростувати наявність значимих відмінностей в прояві будь-якої ознаки у двох вибірках. Результати розрахунку ми навели в таблиці 2.1.

Як ми можемо бачити отриманий показник $U_{кр} = 235$ є значимим на рівні 0,01, що вказує на закономірність того, що сьогодні, в родинях

військовослужбовців, рівень задоволеності сімейним життям знижується та значно нижчий, порівняно з родинами звичайних громадян.

Таблиця 2.1.

Розрахунки за критерієм Манна-Уїтні

№	Родини військовослужбовців	Ранг 1	Родини цивільних	Ранг 2
1	28	39	12	11
2	2	1	12	11
3	13	14	42	54.5
4	33	46	45	57.5
5	31	44.5	37	53
6	15	19	21	27
7	22	28	27	36
8	25	32.5	30	42
9	11	8.5	36	51.5
10	16	21	25	32.5
11	11	8.5	24	30.5
12	14	17	27	36
13	45	57.5	35	49.5
14	4	3	27	36
15	8	4	19	24.5
16	24	30.5	34	47.5
17	31	44.5	10	6.5
18	27	36	45	57.5
19	14	17	20	26
20	17	23	30	42
21	19	24.5	42	54.5
22	34	47.5	14	17
23	23	29	35	49.5
24	16	21	12	11
25	30	42	36	51.5
26	13	14	46	60
27	13	14	16	21
28	10	6.5	27	36
29	9	5	29	40
30	3	2	45	57.5
Суми		700		1130

Припускаємо, що психологічними причинами низької задоволеності шлюбом серед військовослужбовців є фактична «відсутність» цих шлюбів. Оскільки, чоловіки (іноді жінки) тривалий час відсутні в своїх родин, що призводить до того, що іншому шлюбному партнеру доводиться самотійно виконувати ті функції, за які раніше відповідав нині відсутність член родини.

Іншою причиною, може виступати постійна психологічна напруга, яка зумовлена страхом і тривогою за життя та здоров'я членів родини, які несуть військову службу, особливо в зонах бойових дій.

Узагальнюючи, можна констатувати, що зниження задоволеності шлюбів в родинях військовослужбовців зумовлене тривалим порушенням основних функцій родини: господарська, соціальна, психотерапевтична, економічна, сексуальна, духовно-моральна та ін.

2.3. Особливості реакцій подружжя військовослужбовців на конфлікт під час воєнного стану

Наступний етап передбачав виявлення основного типу реакції подружжя на конфліктні ситуації. Для цього була застосована методика «Реакції подружжя на конфлікт». Її результати ми систематизували та узагальнили на рис. 2.2.

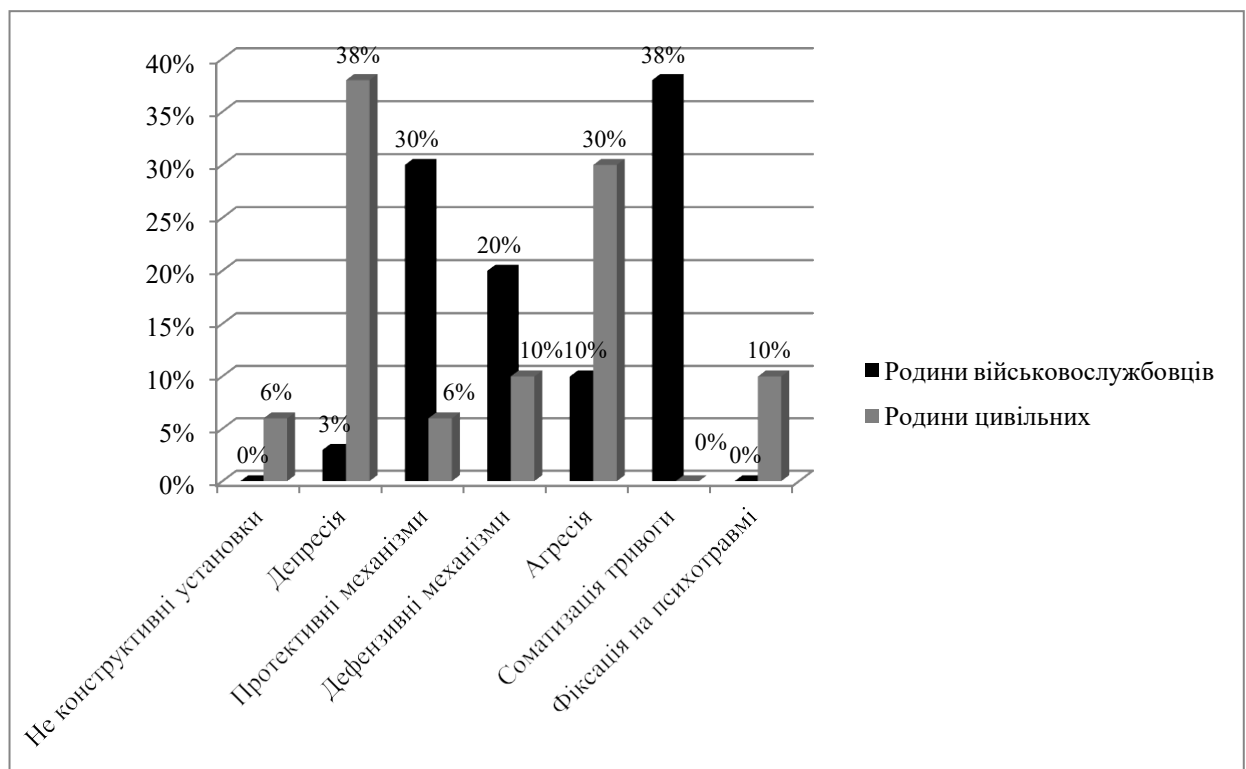

Рис. 2.2. Типи реакцій подружжя на конфлікт

Отже, проведене опитування показало, що відмінність в прояві реакцій досліджуваних сімей на конфлікт дійсно є. Зокрема, серед родин з військовослужбовцями спостерігається більша різноманітність таких реакцій. На основі кількості прояву, умовно, типовою, для нашої вибірки можна назвати

реакцію, яка полягає в соматизації тривоги (38% родин з військовими), це такий тип реакції, коли в результаті тривалого конфлікту у подружжя (чоловік/дружина) загострюються соматичні захворювання. Наприклад, родина має конфлікт (проблему) який тривалий час не знаходить свого вирішення. В результаті цього конфлікту один з подружжя починає хворіти (серце, шлунково-кишковий тракт, тиск та ін.). З часом, ця хвороба переходить в хронічну і загострюється або проявляється кожного разу, коли конфлікт повторюється.

Наступним типом реакції в родинах з військовослужбовцями є проєктивні механізми (30% опитаних). Дана кількість опитаних схильна вдаватися до механізмів заперечення, тим самим відкидаючи наявність конфлікту взагалі, або до механізмів витіснення, не помічаючи їх та заміщуючи в свідомості їх іншими «важливими» питаннями.

На третьому місці по представленості у вибірці родин з військовослужбовцями, знаходяться дефензивні механізми, які притаманні 20% опитаних. У таких опитаних основним типом реакції на конфлікти є раціоналізація або інтелектуалізація. При таких типах реакцій уся інформація отримує лише когнітивну обробку при цьому відбувається ігнорування або пригнічення емоцій та почуттів.

На відміну від родин військовослужбовців, цивільні родини мають два яскраво виражені типи реакцій на конфлікт: депресія та агресія. Найбільше у вибірці представлені респонденти з типом реакції «депресія», він притаманний 38% опитаних та полягає в тому, у випадку сімейних конфліктів його учасники впадають в депресію, яка може проявлятися як на клінічному рівні (загальмованість, зниження афективної та інтелектуальної сфер) такі на загально психологічному рівні (зниження загального емоційного тону, інтересу, апатія та ін.).

На другому місці по представленості у групі перебуває агресія (30% опитаних). Основним типом реакції, у таких людей є вербальна та фізична агресія, крики, погрози та ін. форми її прояву.

Отже, проведене опитування та аналіз його відповідей показав наявність відмінностей в реакціях подружжя обох груп на конфлікт. На наступному етапі, нами був проведений математичний аналіз, з метою перевірки значимості виявлених відмінностей. Його результати наведені в таблиці

Таблиця 2.2.

Розрахунки за критерієм Манна-Уїтні

Шкали	Сума рангів (Родини військовослу жбовців)	Сума рангів (Родини цивільних)	U	p
Не конструктивні установки	919.5	910.5	445,5	0,271
Депресія	722	1108	257*	0,001
Протективні механізми	1082.5	747.5	282,5*	0,012
Дефензивні механізми	1023.5	806.5	341,5	0,334
Агресія	734	1096	269*	0,003
Соматизація тривоги	1120	710	245*	0,014
Фіксація на психотравмі	928.5	901.5	436,5	0,291

* – результат значимий а рівні 0,01

Як ми можемо бачити, значимими, на рівні 0,01 виявилися дані по таким типам реакцій як: депресія (Uкр = 257), проективні механізми (Uкр = 282,5),агресія (Uкр = 269) та соматизація тривоги (Uкр = 245). З психологічної точкизору отримані результати можуть бути пояснені тим, що родини, в яких один з подружжя проходить військову службу в умовах військового стану, частіше мають справу з більш тривалими та емоційно напруженішими конфліктами, інтенсивність і тривалість яких, призводить, з однієї сторони до порушення соматичного здоров'я, а з іншого, (для забезпечення хоч якоїсь цілісності та дієздатності психіки) до запуску проективних механізмів витіснення та заперечення. Також, можна припустити, що конфлікти в таких родинах частіше мають затяжний характер,

оскільки відсутня можливість їхнього об'єктивного вирішення. Наприклад, причиною конфлікту в родині може служити тривала відсутність чоловіка (який несе службу), що в результаті призводить до необхідності виконання його функцій дружиною. В такій ситуації подружжя не мають об'єктивної можливості усунути причину конфлікту (відсутність чоловіка поруч), відтак конфлікт сприймається як не вирішуваний, накладаючи на нього загальну тривожність і страх за життя чоловіка і страх залишитися самій.

Натомість родини, у яких немає військовослужбовців, частіше реагують агресивними або депресивними моделями поведінки (реакціями), оскільки, можливо, ці типи реакцій, більш відповідають тим конфліктам, з якими вони зустрічаються. Наприклад, не задовільне матеріальне становище родини частіше буде викликати в подружжя депресію або злість, ніж запуск захисних механізмів або психосоматичні розлади. Хоча, для підтвердження даного припущення необхідні окремі додаткові емпіричні дослідження.

2.4. Особливості поведінки в конфлікті в родині військовослужбовців під час воєнного стану

Останнім завданням емпіричного дослідження було виявлення особливостей поведінки в конфліктних ситуаціях в родинях військовослужбовців під час воєнного стану. Дане завдання було виконано за допомогою тесту К. Томаса, а графічне зображення результатів діагностики наведене нижче на рисунку 2.3.

Як наглядно продемонстровано на гістограмі, в родинях з військовослужбовцями найчастіше застосовують дві основні стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях: пристосування (47% опитаних) та уникнення (38% опитаних).

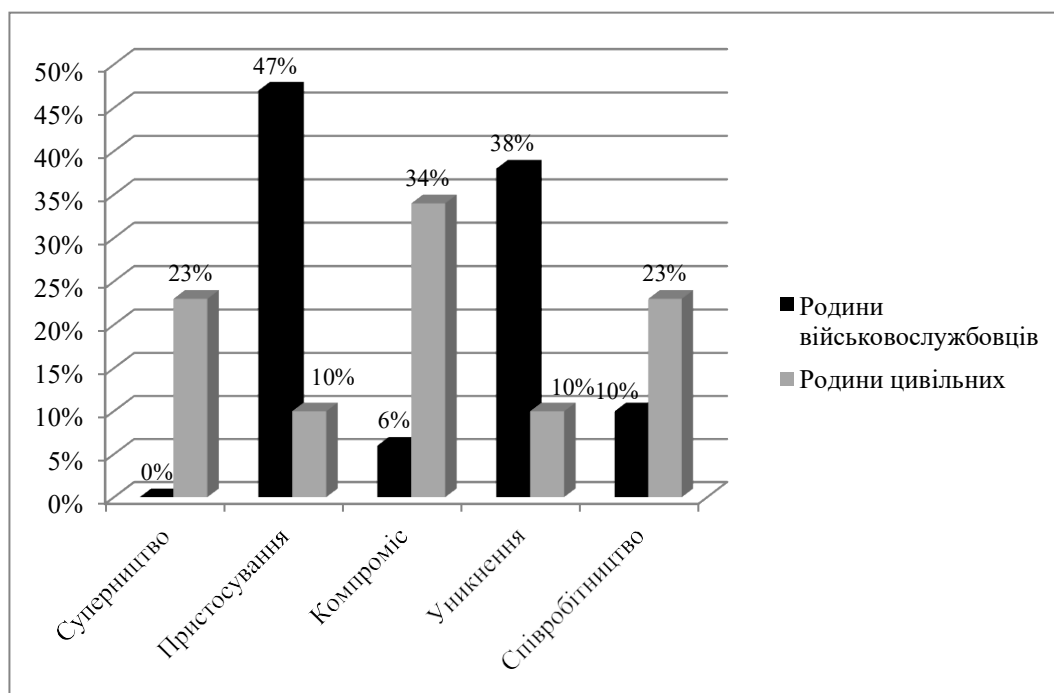

Рис. 2.3. Стратегії поведінки в конфлікті респондентів

Тобто, маючи одного з подружжя, який несе службу на фронті (частіше це чоловіки) таким родинам доводиться вирішувати конфлікти ситуації або вдаючись до пристосування, яке передбачає повну жертву власними інтересами або вдаватися до стратегії уникнення, яка передбачає відхід від самого конфлікту та необхідності його вирішувати.

Натомість, в родинях цивільних, конфлікти найчастіше вирішуються або за допомогою компромісу (34% опитаних з групи), або, у рівній мірі, суперництвом (23%) та співробітництвом (23%). Таким чином, в другій групі спостерігається, по-перше, більша різноманітність стратегій вирішення конфліктів, а по-друге, наявністю не лише деструктивних, а й проактивних стратегій (співробітництво).

Отже, аналіз та порівняння результатів діагностики показали відмінність в тому, як родини з військовослужбовцями та без них вирішують сімейні конфлікти. Нижче, в таблиці 2.3. ми навели результати математичного аналізу отриманих даних.

Таблиця 2.3.

Розрахунки за критерієм Манна-Уїтні

Шкали	Сума рангів (Родини військовослу жбовців)	Сума рангів (Родини цивільних)	U	p
Суперництво	705.5	1124.5	240,5*	0,012
Пристосування	1092	738	273*	0,001
Компроміс	716	1114	251*	0,002
Уникнення	1165	665	200*	0,003
Співробітництво	822.5	1007.5	357,5	0,211

* – результат значимий а рівні 0,01

Застосування критерію Манна-Уїтні показало, що майже по усім стратегіям виявленні відмінності значимі на рівні 0,01, а саме: суперництво ($U_{кр} = 240,5$), пристосування ($U_{кр} = 273$), компроміс ($U_{кр} = 251$) та уникнення ($U_{кр} = 200$). Таким чином, констатуємо, що виявлені відмінності в стратегіях вирішення конфліктів в обох групах значимі. Відтак, можемо припустити, що стратегії уникнення та пристосування, для родин у яких є військовослужбовці, може виступати свого роду механізмом компенсації та збереження родини. Адже, як ми вказували вище, одна з особливостей таких родин полягає в тому, що доситьчасто вони не мають змоги проживати спільно, що накладає свої специфічні особливості на організацію сімейного життя. Іншими словами, таким сім'ям доводиться пристосовуватися до таких умов існування їхньої родини, а також, задля її збереження уникати певних конфліктних моментів.

Натомість, родини, в яких жоден з подружжя не проходить військову службу мають зовсім інші умови свого існування, а відтак, умовно, можливість використання більшого спектру стратегій вирішення конфліктних ситуацій.

Висновки до другого розділу

В результаті проведеного емпіричного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1) В родинях військовослужбовців, які зараз проходять службу, переважає середній та низький рівень задоволеності шлюбом. Низький рівень виражений найбільше та притаманний 57% опитаних. Показники задоволеності шлюбом у родинях з військовослужбовцями значимо (на рівні 0,01) відрізняється від задоволеності шлюбом в родинях цивільних осіб.

2) Основними типами реакцій подружжя з військовослужбовцями на конфлікт є: соматизація тривоги, даний тип реакції притаманний 38% опитаних; проєктивні механізми – притаманний 30% опитаних. Типи реакцій на конфлікт у родинях з військовослужбовцями значимо (на рівні 0,01) відрізняється від типів реакцій в родинях цивільних осіб.

3) Основними типами поведінки в конфлікті в родинях військовослужбовців є: пристосування, до якого вдаються 47% опитаних та уникнення, яке притаманне 38% респондентів. Виявлені відмінності значимо відрізняються від типів поведінки в конфлікті в родинях, де жоден з подружжя не несе військову службу.

Результати аналізу були піддані оцінці щодо закономірностей за допомогою критерію Манна-Уїтні. Виявлені показники (див. таблиці 2.1-2.3) свідчать про наявність системності у зібраних даних.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження, відповідно до поставлених завдань отримані наступні висновки:

1. Соціально-психологічні концепції сім'ї можуть бути розподілені в межах різних наукових шкіл і підходів, таких як гуманістичний, психоаналітичний, соціологічний тощо. Кожен з цих підходів розглядає родину як складну закриту систему, і обов'язкові функції цієї системи можуть варіюватися від виховної до психотерапевтичної. Психодинамічний підхід вивчення сім'ї розглядає її як середовище первинної соціалізації. Гуманістичний підхід до сім'ї, розглядає її як соціальне середовище, сприятливе для особистісного розвитку. Сучасні дослідники розглядають сім'ю як невелику групу, де найважливіші особистісні потреби людини задовольняються найбільш природним чином.

Сутність шлюбних стосунків полягає в тісному соціальному і емоційному зв'язку між двома людьми, який призначений для створення спільної родини та подальшого спільного життя. Шлюб включає в себе ряд аспектів, таких як взаєморозуміння, взаємопідтримка, довіра, спільна відповідальність, а також емоційна та фізична близькість. Шлюбні стосунки проходять різні етапи від створення сім'ї та адаптації до нового життя до виховання дітей та подолання різних викликів. Вони також можуть бути важливою частиною особистого розвитку та задоволення особистих потреб на шляху до щасливого і стійкого партнерства.

Сутність сімейних конфліктів полягає у виникненні непорозумінь, суперечок або тертя між членами сім'ї. Ці конфлікти можуть виникати з різних причин, таких як різниці в поглядах, цінностях, потребах або стилях життя. Сімейні конфлікти можуть приймати різні форми, включаючи вербальні суперечки, емоційні напруги або навіть фізичні конфлікти. Вони можуть виникати внаслідок різноманітних факторів, таких як стрес, невірні тлумачення, конфлікт інтересів

або невміння ефективно спілкуватися. Сутність сімейних конфліктів полягає не лише в самому конфлікті, але й у способі, яким родина реагує та вирішує його.

2. У сім'ях військовослужбовців, які наразі проходять службу, переважає середній та низький рівень задоволеності від шлюбом. Низький рівень виражений особливо сильно і характерний для 57% опитаних. Показники задоволеності шлюбом у сім'ях з військовослужбовцями значуще (на рівні 0,01) відрізняються від задоволеності шлюбом в сім'ях цивільних осіб.

3. Основні типи реакцій подружжя військовослужбовців на конфлікт включають соматизацію тривоги, яка є характерною для 38% опитаних, і використання проєктивних механізмів, що притаманно для 30% респондентів. Типи реакцій на конфлікт у сім'ях з військовослужбовцями значуще (на рівні 0,01) різняться від типів реакцій у сім'ях цивільних осіб.

4. Основні типи поведінки в конфлікті в сім'ях військовослужбовців включають пристосування, яким вдаються 47% опитаних, і уникнення, яке є характерним для 38% респондентів. Виявлені відмінності виявляють значущі відмінності від типів поведінки в конфлікті в сім'ях, де жоден з подружжя не перебуває на військовій службі.

Таким чином, сформована нами гіпотеза, про те, що міжособистісні шлюбні стосунки військовослужбовців, під час воєнного стану відрізняються від міжособистісних шлюбних стосунків осіб, які військову службу не проходять – підтвердилася. Припускаємо, що дані відмінності зумовлені специфікою самого шлюбу військовослужбовців, його високою емоційною напруженістю, тривожністю та страхом за здоров'я та життя шлюбного партнера.

Перспективи подальших досліджень вбачаються нами у розширенні дослідження сімейних взаємостосунків родин військовослужбовців, які проходять службу в період військового стану, зокрема в розкритті особливостей емоційної сфери (емоційного фону) в таких родинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко Ю., Сила Т. Як допомогти родині учасника бойових дій: методичний посібник для соціальних працівників і психологів. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 144 с.
2. Борщ К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Т. 201, №189 С.81-84.
3. Бриндіков Ю. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 559 с.
4. Василенко І.А. Особливості стосунків подружжя у сім'ях різного типу за задоволеністю шлюбом. *Психологія особистості*. 2021. Випуск 24. Т. 2. С. 20-24.
5. Горещька О., Середюк Н. Психологія сім'ї. Бердянськ : Ткачук О.В., 2015. 216 с.
6. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1. С. 47-49.
7. Зацепин В. И. Бучинская Л.М., Гавриленко И.Н. и др. Социально-психологические и этические проблемы : справочник. К. : Политиздат Украины, 2009. 255 с.
8. Зозуль Т.В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. *Психологія і особистість*. 2017. № 1(9). С. 129–138.
9. Клапішевська С.А. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 17. С. 114–120.
10. Кокур О., Агаєв Н., Пішко І., Лозінська Н. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

11. Максимова Н.Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 304 с.
12. Мушкевич М., Федоренко, Р., Магдисюк, Л., Дучимінська, Т. Психологія молодого сім'ї: монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2018. 269 с.
13. Олексюк Н. Позитивна спрямованість сімейних взаємин як вагомий чинник життєдіяльності сімей військовослужбовців Збройних Сил України. Проблеми сучасної психології. 2009. Вип. 4. С. 249–258
14. Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми. *Український науковий журнал*. 2018. №4 URL: <http://socialscience.com.ua/article/657> (дата звернення 01.11.2023).
15. Шевчук Ю.С. Подружжя сумісність сучасних сімейних пар: теоретичний аспект. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 1. С. 128–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2013_1_48 (дата звернення 01.11.2023).
16. Bowen M. Family therapy in clinical practice / Bowen M. N. Y. : Aronson, 2008. 345 p.
17. Kirkpatrick C. The Family as Process and Institution. New York, 1955. 146 p.
18. Normal family processes / ed. Froma Walsh. 2nd ed. N. Y. : The Guilford Press, 2007. 483 p.
19. Rawicka, I. (2017). Cechy temperamentalne a satysfakcja ze związku. *Polskie Forum Psychologiczne*. 2017. № 22(4). 623-635.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновку, літератури (19 найменування, 4 іноземного походження). Обсяг кваліфікаційної роботи становить 36 сторінок, з них 34 – основний текст. Є 3 таблиці і 3 ілюстрації.

У дипломній роботі подано теоретичний огляд та описано емпіричне дослідження особливостей міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану. Кваліфікаційна робота складається з 2 розділів, кожен з яких присвячений певному аспекту міжособистісних шлюбних відносин.

У розділі 1 «Теоретичне дослідження міжособистісних шлюбних стосунків» дається теоретичний аналіз соціально-психологічних точок зору на феномен родини, наводиться зміст та характеристика шлюбних стосунків та розкривається загальний зміст сімейних конфліктів.

У розділі 2 «Емпіричне дослідження особливостей міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану» представлені результати емпіричного дослідження, а також особливості міжособистісних шлюбних стосунків військовослужбовців під час воєнного стану.

Ключові слова: сім'я, шлюб,, сімейні ролі, сімейна криза, конфлікти, сімейні конфлікти.

ABSTRACT

The qualification work consists of an introduction, 2 chapters, a conclusion, literature (19 names, 4 of foreign origin). The volume of the qualification paper is 36 pages, of which 34 are the main text. There are 3 tables and 3 illustrations.

The thesis presents a theoretical overview and describes an empirical study of the peculiarities of interpersonal marital relations of military personnel during martial law. The qualification work consists of 2 sections, each of which is devoted to a certain aspect of interpersonal marital relations.

Chapter 1 "Theoretical study of interpersonal marital relations" provides a theoretical analysis of socio-psychological points of view on the family phenomenon, provides the content and characteristics of marital relations, and reveals the general meaning of family conflicts.

Chapter 2 "Empirical study of the characteristics of interpersonal marital relations of military personnel during martial law" presents the results of the empirical study, as well as the characteristics of interpersonal marital relations of military personnel during martial law.

Key words: family, marriage, family roles, family crisis, conflicts, family conflicts.